

Zmena literárno-kritickej paradigmy v prvej polovici šesťdesiatych rokov

(Kritické reflexie Mináčových krátkych próz)

PAVEL MATEJOVIČ, Ústav slovenskej literatúry SAV, Bratislava

MATEJOVIČ, P.: Change of literary-critical paradigm in the first half of the 1960s exemplified on the reflection of Mináč's short prose.
SLOVENSKÁ LITERATÚRA 58, 2011, No 5, p. 435 – 441.

The author uses the critical reflections of Mináč's short prose published in 1960 and 1963 as an example to demonstrate how the literary-critical paradigm in the first half of the 1960s was changing. A number of authors have noticed that while reflecting on the decade, it is the early 1960s that is the crucial period. The first three years defined the character of the whole decade and contain the seeds of the future cultural and social changes. Within the framework of the situation of that time two directions of literary criticism can be identified – the first tried to stay loyal to the principles of socialist realism, the other favoured the autonomy of a piece of writing. Both tendencies are epitomized by the contemporary reflections of Mináč's short prose *Tmavý kút* (*Dark corner*) and *Záznamy* (*Records*), while the early 1960s are dominated by the former, more ideologically orthodox one.

Key words: literary criticism, the 1960s, socialist realism, prose

Už viacerí autori si všimli, že pri uvažovaní o šesťdesiatych rokoch je rozhodujúca ich prvá polovica, resp. prvé tri roky. Tie v podstate predurčili charakter celého uvedeného decénia, je v nich ukrytý zárodok budúcich kultúrnych a spoločenských procesov. Pri detailnejšom pohľade zistíme, že zmeny nemali charakter len pozvoľného uvoľňovania, ale často sa diali akoby v skokoch, či mali, obrazne povedané Čepanovou terminológiou, podobu tektonických zlomov, ktorých energetický potenciál bol iniciovaný určitými udalosťami, textami, diskusiami. Rozhodujúce boli najmä roky 1961 – 1963, keď možno na príklade konkrétnych literárnych textov a ich dobovej reflexie ukázať mieru hodnotového posunu. Kým rok 1961 pokračoval v nastolenom kurze chruščovovského odmäku po XX. zjazde KSSZ, rok 1963 sa už niesol v znamení hodnotového posunu smerom k autonómnosti a väčšej otvorenosti literárnej tvorby (tzv. otváranie okien). Podľa Tomáša Kubíčka sa myslenie o literatúre v tomto období rozštiepuje na dva smery: prvý smer sa snaží zostať verný marxistickej ortodoxii, ktorá je však už oprostená od ždanovovskej ideológie, druhý smer literárno-kritického myslenia si všíma predovšetkým estetickú funkciu literárneho textu, ktorého čítanie je už oslobodené od kodifikovaných noriem socialistického realizmu. V rámci českého literárneho kontextu začiatok šesťdesiatych rokov Kubíček vníma ako obdobie, ktoré je ešte v zajatí „schematických modelů vzťahu k literárnímu dílu a autorovi. Autor a text jsou poměřováni z pozic normativního realizmu, tvrdícího, že je nutné přivést spisovatele do lůna společnosti, nebo alespoň, pokud je toto společenství považováno za

choré, učiniť jej zodpovedným za túto liečbu“.¹ Prvé zárodky signalizujúce väčšiu otvorenosť nachádza v časopise *Host do domu*, kde Jan Skácel vyslovuje želanie, aby literárna kritika v nasledujúcom desaťročí bola v znamení odvahy a otvorených okien.

Podobné procesy môžeme analogicky pozorovať aj v slovenskom literárnokritic-
kom diskurze. Ambíciou štúdie však nie je zmapovať celú genézu tohto procesu, na prí-
kladoch konkrétnych textov a ich literárno-kritickej recepcie ukážem, ako sa v relatívne
krátkom časovom období zmenila paradigma literárnokritickej reflexie.

V januári 1961 redakcia *Slovenských pohľadov* v spolupráci so Zväzom sloven-
ských spisovateľov usporiadala stretnutie spisovateľov a kritikov „zamerané na preroko-
vanie otvorených otázok našej literárnokritickej praxe“.² Diskusie sa zúčastnili Milan
Ferko, Stanislav Šmatlák, Mikuláš Bakoš, Ivan Kusý, Andrej Mráz, Dominik Tatarka,
Vladimír Mináč, Karol Rosenbaum, Viktor Kochol, Vladimír Reisel, Emil Murgaš, Július
Noge, Pavol Števček, Peter Karvaš a Juraj Špitzer, diskusia vyšla v 3. čísle časopisu *Slo-
venské pohľady*. Hlavný referát mali Stanislav Šmatlák a Juraj Špitzer. Diskusia názorne
ukazuje, kde sa v tom čase nachádzali mantinely dovoleného, do akej miery bolo možné
diskutovať o literatúre nezávisle od dobového ideologicko-estetického kánonu. Uvediem
príklad – podľa Šmatláka má kritik právo na istý subjektívny postoj, no zároveň nemožno
akceptovať „výstreľky subjektivistického voluntarizmu, ktorý nie vysvetľuje, ale ľubo-
voľne komanduje objektívne historické literárne fakty“, hlavnú úlohu literárnej kritiky
vidí v snahe „spoločnými silami prehlbovať a zobjektívňovať metódu literárnokritickej
praxe“. Celkové vyznenie diskusie je nasmerované ešte do druhej polovice päťdesiatych
rokov, čo ilustruje aj Šmatlákovu nadväzovanie na text P. Števčeka, ktorý vyšiel pod ná-
zvom Slovo o mladej literárnej kritike v *Slovenských pohľadoch* v roku 1958 (pozitívnu
črtou Števčekovho textu z hľadiska dobových diskusií je nastolenie problému generačnej
diferenciácie). V podobnom duchu ako Šmatlák sa vyjadrujú aj iní diskutujúci: viacerí na
strane jednej odmietajú „ideologický schematizmus“ a „obdobie kultu“, na strane druhej
však zdôrazňujú potrebu zotrvávania na platforme marxistickej kritiky a komunistických
ideálov. P. Števček to formuluje slovami: „V spojitosti s tým si myslím, že bude dobré pri
rozhovoroch o týchto problémoch neoperovať natoľko pojmom ‚životný pocit‘, ako skôr
pojmom ‚životný ideál‘. Myslím, že práve ľudia, ktorí dospeli na mužov, na ľudí po Feb-
ruári, že práve títo sú najpovolanejší mať životný ideál a kritizovať socialistickú literatú-
ru práve v mene ideálu (...) Myslím, že treba veľmi dôrazne na základe filozofie marxiz-
mu-leninizmu, z nej vychádzajúc, hovoriť o životnom ideáli socialistického človeka
a tým, pravdaže, aj socialistického literárneho kritika i spisovateľa, ba dokonca aj básni-
ka...“⁴ Formu ideologickej inštrukcie malo však až záverečné slovo Juraja Špitza, ktorý
vo viacerých svojich tvrdeniach nielenže oslabil istú mieru nesmelej otvorenosti spome-
nutej diskusie, ale vrátil späť do hry tézy, ktoré tvorili súčasť argumentačného aparátu
kanonizovanej estetickej doktríny prvej polovice päťdesiatych rokov: na literárne fakty
a udalosti nazerá predovšetkým z perspektívy ideologických sporov a triedneho zápasu,

¹ KUBÍČEK, Tomáš: Myšlení o literatuře v prostředí českých literárních časopisů šedesátých let. In: *Zlatá šedesátá*. Praha : Ústav pro českou literaturu AV ČR, 2000, s. 126.

² O živote, literatúre a kritike (diskusia). In: *Slovenské pohľady*, roč. 77, 1961, č. 3, s. 19.

³ Tamže, s. 21.

⁴ Tamže, s. 38.

literatúra by podľa neho mala slúžiť socialistickým a komunistickým ideálom, snahu o generačnú diferenciáciu (problém „mladej literárnej kritiky“) chápe ako formu biologického sektárstva, čo vedie k oslabovaniu „jednotného frontu našej literatúry“, ⁵ upozorňuje, že kritik by mal vycítiť, kedy treba nekompromisne odmietnuť dielo ako výraz nepriateľskej ideológie a pod. Diskusiu treba vnímať aj na pozadí dobových udalostí: v roku 1961 pompézne oslavovala KSC svoj 40. výročie založenia a pri tejto príležitosti sa konali rôzne príležitostné zasadnutia, konferencie a pod.

Zmena literárnokritickej paradigmy prvej polovice šesťdesiatych rokov, resp. rokov 1961 – 1963 sa nám však najzreteľnejšie ukáže na príkladoch literárnokritických ohlasov na vybrané prozaické diela. Ako príklad uvediem dva prozaické tituly od V. Mináča – *Tmavý kút* a *Záznamy*. Relevantnú, možno až iniciačnú funkciu mala pre dobový literárnokritický diskurz diskusia o Mináčovej dvojnovej *Nikdy nie si sama* z roku 1962. Treba zdôrazniť, že kritická reflexia Mináčových próz, celý korpus sekundárnych textov, vygenerovala v podobe akejsi obežnice či palimpsestu svet sám o sebe, ktorý je z literárnohistorického hľadiska možno zaujímavejší než primárne texty.⁶

Práve kritická reflexia *Tmavého kúta* v mnohom odкрýva aj literárnu situáciu zo začiatku šesťdesiatych rokov – počnúc M. Hamadom a končiac P. Števkom, všetci tento titul prijali priaznivo. Opus vyšiel v roku 1960, recenzentské ohlasy naň v roku 1961. Pozoruhodné v tejto súvislosti je, že situácia týkajúca sa kritickej reflexie Mináčovej tvorby bola o rok-dva už celkom odlišná, ako to ďalej ukážeme na súbore poviedok pod názvom *Záznamy* z roku 1963.

Súbor krátkych próz *Tmavý kút* tvorí šesť poviedok (Talent, Urazený, Výtržník, Prokurátor, Johanka z Podlazu, Útok). Z hľadiska literárneho žánru ich možno označiť za exemplár, kde sa formou krátkého príbehu induktívne dokazuje všeobecne platná abstraktná téza. Na aspekt prelínania prózy a publicistiky poukázala aj dobová literárna kritika: M. Hamada hovorí o „experimentálnej próze“, zvláštnom reportážnom prozaickom útvara, problémovo-diskusnom type prózy, ktorý „rozbíja skostnatený sujet románu“, ⁷ P. Števek o štylizovanej dokumentárnosti a „prozatérskom pokusníctve“. ⁸

Najväčší priestor *Tmavému kútu* venoval J. Špitzer v *Kultúrnom živote*, ktorý si všimol predovšetkým jej „morálny a ideologický rozmer“, oceňuje Mináčov „obrodný význam práce“, jeho odmietanie individualizmu ako „dedičstva z čias kapitalizmu“ a tých miest v ľudskom vedomí, „ktoré bránia svetlu socialistických noriem ľudského spolunajživania“. ⁹ Na ideologický rozmer Mináčových próz poukazuje aj J. Noge – okrem konfrontácie názorov tu nachádzame aj „komunistickú pravdu v chápaní rozličných ľudí“. ¹⁰ Podľa Hamadu v poviedke *Výtržník* „Mináč vytvoril tragickú grotesku rozožierania zdravých ľudských síl prežívajúcou buržoáznou zvrátenosťou“. ¹¹

⁵ Tamže, s. 45.

⁶ MATEJOVIČ, Pavel: *Nikdy nie si sama ako literárny gýč?* In: *Slovenská literatúra*, roč. 56, 2009, č. 2, s. 81 – 97.

⁷ HAMADA, Milan: Vladimír Mináč v zápase o súčasnú prózu. In: *Čitateľ*, 1961, roč. 10, č. 4, s. 173.

⁸ ŠTEVČEK, Pavol: Mináč opäť diskutuje. In: *Slovenské pohľady*, roč. 77, 1961, č. 3, s. 94.

⁹ ŠPITZER, Juraj: Kniha živých problémov. In: *Kultúrny život*, roč. 16, 1961, č. 2, s. 6.

¹⁰ NOGE, Július: *Prozaik Vladimír Mináč*. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1962, s. 135.

¹¹ HAMADA, Milan: Vladimír Mináč v zápase o súčasnú prózu. In: *Čitateľ*, 1961, roč. 10, č. 4, s. 173.

Hlavným protagonistom jednotlivých poviedok je mladý komunista, ktorého úlohou je politická misia kdesi v prostredí „zaostalého“ vidieka. Poslanie misionára umocňuje aj protagonistovo výlučné postavenie (sebaštylizácia martýra) – už v úvode prvej poviedky je naznačené, že sa ocitá v nepriateľskom prostredí („*stojím obnažený sám oproti temným mocnostiam, že som čosi ako prorok, ktorého sa chystajú ukameňovať*“¹²). Jeho misionárstvo je podčiarknuté aj asketickým spôsobom života, ktorý si v tomto nepriateľskom prostredí dobrovoľne zvolil – býva na okraji lesa v provizórnom stane, varí si čaj, zbiera hriby a bylinky. Zaujímavé je, akým spôsobom interpretovala cieľ jeho pobytu dobová kritika – podľa M. Hamadu, P. Števčeka a J. Špitza to bola dovolenka či turistika: „Autor sa v nej usadil (v doline, pozn. P. M.) ako turista. K jeho stanu prichádzajú na posiedku rôzni ľudia.“¹³

Každá poviedka má identický epický rámec – najskôr začína opisom prírodnej scenérie (idylický pokoj, resp. nespútanosť prírodných živlov), potom pokračuje navodením rozprávačskej situácie (náhodné stretnutie hlavného protagonistu s okoloidúcim) a vyvrcholí dialógom či názorovým stretom s jednotlivými postavami. Záver sa nesie v duchu katarzie, odpúšťania a všeobecného porozumenia – vzápätí po tom, ako sa jednotlivé postavy vyspovedajú, im hlavný protagonista v úlohe kňaza poskytne útechu a rozhrešenie. S tým korešponduje aj opis prírodnej scenérie – búrka a rozbúrené živly strieda pokojné slnečné počasie (ticho, nehybnosť, majestátnosť prírody). Z hľadiska spoločenského postavenia a profesionálneho zaradenia jednotlivých postáv tu Mináč prezentuje akýsi dobový sociálny kaleidoskop (konzervatívny roľník, bývalý krčmár-kapitalista, ideologicky ortodoxný učiteľ, bonvivánsky prokurátor, mladý „nadšený budovateľ“, chudobné roľnícke dievča a pod.).

Už názov poviedkového súboru naznačuje, že úlohou mladého komunistického misionára je priniesť svetlo do tmavého kúta (tmavý kút je metaforické pomenovanie pre hodnotový konzervativizmus a izolacionizmus slovenského vidieka). Moment Mináčovho marxistického misionárstva si všimol P. Števček, podľa ktorého sú tmavé kúty miestami, „do ktorých svetlo pravdy marxizmu ešte nepreniklo“,“¹⁴ podľa M. Hamadu sa „Mináč odvážne pustil do osvetľovania tmavých kútov“.¹⁵ Ideovými protihráčmi sú pre hlavného protagonistu okrem súkromne hospodáriacich roľníkov aj funkcionári, ktorí v období „kultu osobnosti“ zneužívali svoje postavenie, resp. ideologický fanatizmus „budovateľov priehrad“. Mináč sa v duchu chruščovovského uvoľnenia snaží nájsť akýsi zmierny kompromis medzi ideologickou ortodoxiou päťdesiatych rokov, ktorá mala pôvodne „ušľachtily cieľ“ a novým „otvorenejším“ prístupom (pobyť v stane symbolicky naznačuje obrat smerom k „širokým masám“, ktorý stojí v protiklade k izolovanosti stranických sekretariátov). Celkové ideové vyznenie poviedkového súboru je však v konečnom dôsledku viac ideovo späté so socialistickým realizmom päťdesiatych rokov, čo umocňuje záverečná poviedka pod názvom Útok, kde sa hlavní aktéri rozhodnú – aj za cenu nátlaku a vydierania – definitívne skončiť s poslednými pozostatkami súkromného vlastníctva. Na metódy nátlaku a vydierania tu však nie je nazerané kritickou optikou (násilné metódy kolektivizácie), ale ako na dejinnú nevyhnutnosť, ktorá nepozná zľutovanie.

Tým, že Mináč záverečnou poviedkou s ideologicky militantným názvom svoj výber rámcuje, je zreteľným signalizovaním ideovej nadväznosti na socialisticko-realistickú poe-

¹² MINÁČ, Vladimír: *Tmavý kút*. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1960, s. 8.

¹³ ŠPITZER, Juraj: Kniha živých problémov. In: *Kultúrny život*, roč. 16, 1961, č. 2, s. 6.

¹⁴ ŠTEVČEK, Pavol: Mináč opäť diskutuje. In: *Slovenské pohľady*, roč. 77, 1961, č. 3, s. 96.

¹⁵ HAMADA, Milan: Vladimír Mináč v zápase o súčasnú prózu. In: *Čitateľ*, 1961, roč. 10, č. 4, s. 173.

tiku jeho prozaickej tvorby prvej polovice päťdesiatych rokov. Na tematickú a ideovú súvislosť medzi *Tmavým kútom* a súborom krátkych próz *Na rozhraní* upozornila aj dobová literárna kritika. Najväčšiu pozornosť už v čase vydania knihy na seba upútala poviedka Prokurátor predovšetkým pre jej ideový, „morálny“ a „filozofický“ rozmer. Podľa M. Hamadu Mináč v postave prokurátora podáva aspoň „v náznakoch typ socialistického života“, ¹⁶ Noge zase v podtexte tejto postavy identifikuje názory samotného Mináča.

Táto próza je zároveň akýmsi modelovým príkladom Mináčovej autorskej stratégie, pričom použité motívy rôznym spôsobom variuje a rozvíja aj v iných svojich prózach, rovnako v nej môžeme vystopovať aj intertextuálne a autobiografické odkazy. Dialogickú štruktúru tejto poviedky neskôr pretransformoval do esejistickej formy (esej Adam, Adam, kto si?) tým, že ju zbavil epického rámca.

Priamo na textovej faktúre poviedky si všimneme, ako túto dialogickú situáciu Mináč navodzuje. Poviedka začína kalendárovo-konvenčne, opisom letného počasia: „*Nebo bolo pod mrakom. Celý deň bola spara.*“ ¹⁷ Lyrický motív tu plní len obligátnu funkciu epického rámcovania, resp. má situačne predznamenať nadchádzajúci konflikt (dusné počasie pred búrkou), pričom je zároveň umocnený aj motívom nehybnosti, ktorý dotvára celkovú ťaživú a malátnu atmosféru: „*Vzduch sa v doline nehýbal; sedela v nej ťažká, štiplavá vôňa pokoseného, sušiaceho sa sena. Chcel som ísť na hríby, ale nemohol som sa nijako odhodlať k pohybu. Ležal som pri potoku, ospalivý a malátny.*“ ¹⁸ No zároveň už v úvode poviedky je naznačené, že medzi protikladmi bude nakoniec nájdený súlad: „*Ospravedlňoval som sa pred sebou: ležiačky sa dobre myslí, vymyslím príbeh, plný letnej vône. Optimistický, zázračný príbeh, naplnený radosťou a šepotavým pokojom tejto doliny.*“ Snahu vymyslieť príbeh však nakoniec predbieha sama realita: „*A príbeh som nevymyslel (...) Nie je to síce príbeh, ani náznak príbehu, sú to len noví ľudia.*“ ¹⁹ Vymyslený príbeh teda nahrádza „skutočná udalosť“ – „objektívny záznam“, ktorý je „pravdivejší“ než literárna fikcia. Kým „vymyslená fikcia“ vzniká v samote a leňošení a nepatrí do reálneho sveta, „skutočný príbeh“ sa opiera o potrebu kolektívnosti a družnosti. Samota a „leňošenie“ nie sú teda východiskom k vnútornej meditácii, nespúšťajú vnútorný existenciálne ladený monológ, ako to často nachádzame v modernej próze, ale sú neprirozeným stavom, ktorý musí byť odstránený: „*Samota nesie v sebe napätie: chce družnosť, ponáhľa sa, aby čím skôr mohla zaniknúť.*“ ²⁰ Z hľadiska rétorických figúr by sme tu mohli hovoriť len o rôznych formách tvorby efektu reality („vymyslená“ a „skutočná“ realita) – u Mináča však nemá podobu tvorivej metódy (jedna podoba fikcie je tu len vystriedaná inou), ale jeho autorské gesto je mimovoľné a viac prezrádza vnútornú nerozhodnosť (do akej miery prozaicky „zaobaliť“ východiskovú tézu). Táto nerozhodnosť či neistota je artikulovaná aj v jednej z replík monológu u hlavného rozprávača (autora) v poviedke Talent: „*Nijako som ho nechcel prefiglovať, snažil som sa mu len vysvetliť zložité veci, ktorým ešte ani sám celkom nerozumiem.*“ ²¹

Prejdem k druhému spomenutému titulu pod názvom *Záznamy*, ktorý vyšiel v roku 1963, a ocitol sa tak už v podstatne zmenenej literárno-kritickej konštelácii. Hoci tento Mináč

¹⁶ Tamže, s. 174.

¹⁷ MINÁČ, Vladimír: *Tmavý kút*. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1960, s. 83.

¹⁸ Tamže, s. 83.

¹⁹ Tamže, s. 83.

²⁰ Tamže, s. 84.

²¹ Tamže, s. 26.

čov titul – v porovnaní so súborom krátkych próz *Tmavý kút* – nereprezentuje z hľadiska spisovateľovej tvorby tvorivý regres ani kvalitatívny posun (mesianisticko-idealistická verzia komunizmu je tu vystriedaná chruščovovskou) bol dobovou kritikou hodnotený oveľa kritickejšie, napriek tomu, že už v predchádzajúcom titule boli použité identické rétorické stratégie (od ideologicko-persuazívnej polohy sa autor posúva k ideologicko-moralistickej pozícii).

Témou prvej novely pod názvom *Namiesto kvetov na hroby* je príbeh komunistického funkcionára, ktorý je konfrontovaný s realitou päťdesiatych rokov. Pri náhodnej návšteve jednej zo stavieb mládeže objavuje pracovný tábor obohnaný ostnatým drôtom, ktorý mu v mnohom pripomína koncentračné tábory. Najväčší šok však zažíva v okamihu, keď v ňom stretá svojho priateľa-spoluväzňa, s ktorým ho spája spoločná minulosť – skúsenosť koncentráku a všetky hrôzy s ním spojené. Priateľ Edo, rovnako ako vtedy, je vychudnutý, pozná ho najmä podľa žilnatej ruky s vytetovaným číslom na predlakti. Tento desivý zážitok je zdrojom pochybností a začína jeho vnútorný zápas o integritu jeho komunistického presvedčenia: na jednej strane odmieta prijať tento fakt, aby nestratil revolučné ideály, ktorým dovtedy bezvýhradne veril, na strane druhej sa však odmieta zmieriť s takouto nespravodlivosťou. Novela, ktorá má denníkovú formu, končí moralistickou úvahou o zodpovednosti – bývalí aktéri udalostí neboli len pasívnymi účastníkmi doby, ale zo strachu a pokrytectva zrádzali aj najbližších. Minulosť tu reprezentuje starý zošit – jeho odložením sa hlavný hrdina akoby „vnútorne očisťuje“, už sa nechce viac vracieť k bolestným spomienkam na päťdesiate roky: „*Načo sú tu kadejaké analýzy a dušespyty? Nie, už nebudem písať do starého zošitu (...) Uložím ťa na dno kufriku medzi ostatné pamiatky na minulosť. Lebo aj definitívne dospelý človek je trochu sentimentálny.*“²²

O prekonávaní pochybností je aj záverečná poviedka pod názvom *Chvilka slabosti*. Hlavný protagonista, súdruh Sivko, počas schôdze podľahne na okamih srdcovej slabosti, príde mu nevoľno a odíde na WC. Tu si „pred tvárou smrti“ uvedomí svoju funkcionársku smiešnosť a začne premýšľať o vlastnej minulosti. Z depresie o premáranom živote ho definitívne preberie až dialóg s mladým „cynikom“, ktorý sa ironicky vyjadrí o „táraní na schôdzi“. Vtedy si hlavný hrdina uvedomí, že to, čo práve prežil, bola len „chvilka slabosti“, „malá porucha“ a preto sa rozhodne vrátiť na schôdzu a „uviesť veci na správnu mieru“ – pochybnosť o zmysle práce komunistického funkcionára sa tu opäť prekonáva prácou.

Jozef Marušiak v recenzii pod názvom *Nezadržateľné smerovanie k syntéze – alebo prešľapovanie na mieste?* upozorňuje na tézovitosť autorových krátkych próz. Preto sa Mináčove „záznamy“ menia na morality, postavy v nich sú len neživými figurínami, ktoré ilustrujú cnosti a necnosti a preto sú jeho príbehy nepresvedčivé. Spisovateľovo „prešľapovanie na mieste“²³ súvisí podľa Marušiaka s celkovou dobovou situáciou, keď literatúra doteraz mnohé oblasti suplovala (napr. sociológiu, publicistiku). Preto Marušiak vyslovuje želanie, aby literatúra bola opäť umením.

Ešte kritickejšie sa o *Záznamoch* vyjadril Milan Hamada, ktorý sa prostredníctvom svojej recenzie vlastne vyslovil k celej dovtedajšej Mináčovej tvorbe a jeho text aj dnes možno označiť z hľadiska literárnohistorického výskumu tvorby tohto autora za kľúčový. Vyjadruje sa tu – podobne ako B. Kováč v polemickej štúdii na dvojnovelu *Nikdy nie si sama* – nielen k tvorbe V. Mináča, ale zároveň sa kriticky vyrovnáva aj s dobovým este-

²² MINÁČ, Vladimír: *Záznamy*. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1963, s. 46.

²³ MARUŠIAK, Jozef: *Nezadržateľné smerovanie k syntéze alebo prešľapovanie na mieste?* Nad Mináčovými *Záznamami*. In: *Mladá tvorba*, 1963, roč. 8, č. 11, s. 14 – 16.

tickým kánonom, ktorý čerpal podnety z dedičstva socialistického realizmu päťdesiatych rokov. Hamada charakterizuje Mináča ako autora poschematickej prózy, ktorý nevie odhaľovať a riešiť základné ľudské problémy človeka a nevie prekročiť priestory tzv. kultu. V jeho recenzii nachádzame aj odkaz na Kosíkovu *Dialektiku konkrétného*, slovenská próza podľa neho „zostáva stále v pasívnej závislosti od empirickej skutočnosti“.²⁴ K najrelevantnejším a najsmelším Hamadovým interpretačným zisteniam patrí porovnanie Mináčovej tvorby so stredovekou exemplickou literatúrou, ktorá je len nástrojom ilustrácie určitej tézy, napríklad morálnej, pričom sujet je takmer úplne marginalizovaný. No tento moment, ako som to interpretačne ukázal priamo na textovej faktúre jednotlivých próz, bol prítomný už v *Tmavom kúte*, no v tom čase nebol ešte identifikovateľný, resp. nebolo ho možné v rámci dobového ideologického úzu verejne artikulovať.

V úvode som hovoril o dvoch tendenciách, ktoré v rokoch 1961 – 1963 boli prítomné v literárnokritickom diskurze: na strane jednej to bola tendencia, ktorá čerpala ešte z odkazu politického uvoľnenia druhej polovice päťdesiatych rokov (text mal podľa dobového kánonu aj po „prekonaní schematizmu“ plniť predovšetkým funkciu spoločenskej objednávky), na strane druhej už prevládala snaha orientovať literárnokritickú recepciu na umeleckú autonómnosť literárneho artefaktu. Obe tendencie sú zároveň často prítomné aj v kritických výkonoch jednotlivých autorov, hoci miera otvorenosti voči novým podnetom (avantgarda, západná filozofia) je rozdielna.

Štúdia vznikla ako súčasť kolektívneho grantového projektu *Kapitoly z dejín slovenskej literárnej kritiky (1945 – 1970)*. VEGA č. 2/0113/10. Vedúci riešiteľ Mgr. Vladimír Barborík, CSc.

LITERATÚRA

- HAMADA, Milan: Od záznamov k tvorbe. In: *Slovenské pohľady*, 1963, roč. 79, č. 12, s. 126 – 128.
 HAMADA, Milan: Vladimír Mináč v zápase o súčasnú prózu. In: *Čitateľ*, 1961, roč. 10, č. 4, s. 173.
 KUBÍČEK, Tomáš: Myšlení o literatuře v prostředí českých literárních časopisů šedesátých let. In: *Zlatá sedesátá*. Praha : Ústav pro českou literaturu AV ČR, 2000, s. 125 – 135.
 MARUŠIAK, Jozef: Nezadržateľné smerovanie k syntéze alebo prešľapovanie na mieste? Nad Mináčovými Záznamami. In: *Mladá tvorba*, 1963, roč. 8, č. 11, s. 14 – 16.
 MINÁČ, Vladimír: *Tmavý kút*. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1960.
 MINÁČ, Vladimír: *Záznamy*. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1963.
 NOGE, Július: *Prozaik Vladimír Mináč*. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1962.
 O živote, literatúre a kritike (diskusia). In: *Slovenské pohľady*, roč. 77, 1961, č. 3.
 ŠPITZER, Juraj: Kniha živých problémov. In: *Kultúrny život*, roč. 16, 1961, č. 2, s. 6.
 ŠTEVČEK, Pavol: Mináč opäť diskutuje. In: *Slovenské pohľady*, roč. 77, 1961, č. 3, s. 94.

Mgr. Pavel Matejovič, PhD.
 Ústav slovenskej literatúry SAV
 Konventná 13
 813 64 Bratislava
 SR
 e-mail: matejovic@stonline.sk

²⁴ HAMADA, Milan: Od záznamov k tvorbe. In: *Slovenské pohľady*, 1963, roč. 79, č. 12, s. 127.